

Basındaki Köşe Yazılarında Kamusal Alan ve Türban Tartışmaları:

Bir Analiz Denemesi

Özet:

"Kamusal alan" kavramı, 16 Ekim-22 Kasım 2003 tarihleri arasında türban konusunda yaşanan iki olay nedeniyle kendisi de "kamusal alan" olarak tanımlanan basında yoğun olarak tartışılmıştır. Bu çalışmada, basındaki köşe yazılarından hareketle tartışmanın söylemsel zemini değerlendirilmekte ve şu iki soruya cevap aranmaktadır: Analiz edilen köşe yazılarında "kamusal alan" kavramı hangi kavramlarla ilişkilendirilerek tartışılmıştır? Metinlere bir bütün olarak bakıldığında, köşe yazarları kamusalında, bir "kamusal alan" anlayışı ortaya çıkmış mıdır? Bu tür analiz, hem "kamusal alan" kavramının Türkiye özgüllüğünde kendi deneyimini yaşamasını gözlemleme hem de basının Türkiye'de "kamusal alan"ı nasıl kavrandığına ilişkin bir genel değerlendirme olanağı sunması açısından önemsenmektedir.

Anahtar sözcükler: kamusal alan, türban, söylem çatışması, köşe yazıları, hükümet.

An Analysis of the Clash About Public Sphere and "Türban" in the Newspaper Columns

Abstract:

The concept of public sphere was discussed intensively in the Turkish press during the discussions on "türban" which took place between October 16th-November 22th 2003. In this article, the discourses employed in the columns are analysed and the answers of the following questions are sought: How was the concept of public sphere discussed? Which concepts were related with it? Can we talk about a general perspective on the public sphere in the press?

This analysis has two important aspects: The first one is of observing the specific experience of the concept in Turkish case. The second aspect is related with providing a general evaluation on how the press conceives public sphere.

Keywords: public sphere, "türban", discourse clash, columns, government.

Gülsüm Depeli

*Hacettepe Üniversitesi
İletişim Fakültesi*

Basındaki Köşe Yazılarında Kamusal Alan ve Türban Tartışmaları: Bir Analiz Denemesi¹

1

İlk hali, Nisan 2004'de tamamlanan bu çalışma, konuya ilişkin yeni gelişmelerle güncellenmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecindeki katkılarından dolayı hocam Doç. Dr. D. Beybin Kejanlıoğlu'na çok teşekkür ederim.

“Çankaya Köşkü'nün 'kamusal alan' olduğu Sayın Cumhurbaşkanımızca açıklanmıştır. Merve Kavakçı olayından bu yana Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 'kamusal alan' olduğunu biliyorduk zaten. Üniversiteler ise, yıllardır, başörtülü kız öğrencileri dışladığı için, 'kamusal alan' kabul edilmekteydi. Bakalım, bundan sonra daha nerelerin 'kamusal alan' olduğu anlaşılacak?” (Yavuz, 2003)

22 Ekim-16 Kasım 2003 tarihleri arasında Türkiye'de türban tartışmasını alevlendiren iki olay yaşandı. 22 Ekim 2003 tarihinde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, milletvekillerini ve diğer konukları, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı resepsiyonuna, eşleri türban takanlara ve eşleri türban takmayanlara göre farklı düzenlenmiş iki ayrı içerikte davetiye ile çağırdı. Bu olayın hemen ardından, 6 Kasım 2003'de Yargıtay 4. Ceza mahkemesinden bir yargıç, sanık konumundaki bir kadını, türbanlı olması nedeniyle mahkeme salonundan çıkardı. Her iki olayda da taraflar yukarıda belirtilen uygulamalarını, “kamusal alan” tanımıyla gerekçelendirdiler; Çankaya Köşkü'nün ve mahkeme salonlarının “kamusal alan” olduğunu ifade ettiler.

Yaşanan iki olay sonucunda, “kamusal alan” kavramı, kamusal alanın farklı kesimlerinde hem mevcut karmaşayı çözümlemesi beklenen bir tanım ihtiyacıyla hem de tarafların güç alanı arayışları çerçevesinde tartışılmaya başlandı. Böylece, siyaset felsefesi alanına ait bir kavram olan “kamusal alan”ın bizzat kendisi, ilk kez kamusal arenada çekişmenin konusu olmuş; kamunun tartışılması gereken bir meselesi haline gelmiştir. Özellikle köşe yazılarında

söz konusu söylemsel çekişmenin canlı bir örneğini izlemek mümkündür.

Köşe yazarları, “kamusal alan”ın en etkili araçlarından biri olan basının temel aktörlerindedir. Genellikle içinde buldukları sosyal kurumun bir üyesi olarak hareket eder ve mutlaka bir okur kitlesine seslenirler. Bu nitelikleriyle birlikte mesaj iletmeye yönelik ve etki bırakmayı hedefleyen bir tutum içindedirler. Kendilerini toplumu gözeten, gündem belirleyici, kanaat önderi ve kimi zaman da tabuları yıkan olarak konumlarlar (Merrill ve Friedlander, 1994: 27-29). Dolayısıyla, köşe yazarları kamusalının temel gücü “kamu”yla ilişki içindedir.

Yukarıdaki ön kabullerle birlikte, bu çalışmada köşe yazarları kamusalılığı içerisinde kalınmakta, konu çerçevesinde, “kamusal alan” hakkında basında üretilmiş metinler yığınının bütünsel olarak değerlendirilmesine çalışılmaktadır. Bu tür bir bakış, hem “kamusal alan” kavramının Türkiye özgüllüğünde “kendi” deneyimini yaşamasını gözlemlene hem de Türkiye’de “kamusal alan”ın nasıl kavrandığına ilişkin bir genel değerlendirme olanağı sunması açısından önemsenmektedir.²

22 Ekim-16 Kasım 2003 tarihleri arasında *Radikal*, *Cumhuriyet*, *Evrensel*, *Yeni Şafak*, *Zaman*, *Sabah* ve *Hürriyet* gazetelerinde çıkmış olan köşe yazılarının değerlendirildiği çalışmada şu soruların cevapları araştırılmaktadır: Analiz edilen köşe yazılarında “kamusal alan” kavramı hangi kavramlarla ilişkilendirilerek tartışılmıştır?

2

Günümüzde medya kamusal ilgiyi belirlemede ve biçimlendirmede temel aktörlerden biri olarak kabul görmektedir. Bu kabul doğrultusunda ortaya çıkan ürünler özellikle kültürel çalışmalar araştırmaları içinde temsil, alımlama, söylemsel etkileşim sorgulaması örnekleriyle dikkat çekmektedir (bakınız Dahlgren ve Sparks, 1991: 16-19). Toplumsal ve siyasi olguları değerlendirmede medyanın sağladığı veri zemini ile toplum arasında irtibat kurmaya çalışan çalışmalar Türkiye’de de hızla artmaktadır (bakınız Köker ve Doğanay, 2004: 43-72; Kubilay, 2004: 56-85; Özer, 2000: 75-97; İlter, 2000: 119-131; Cangöz ve Gökalp, 2000: 169-185; Becerikli ve Dağtaş, 2000: 249-261.)

3

Kamu sözcüğü, Türkçe ve Hukuk sözlüklerinde "amme", "halk", "umum" olarak karşılanırken, "kamu hizmeti", "kamu bankası", "kamu kurumu" gibi bileşik ifadelerle birlikte, devletin bir kurumunu, bir tüzel kişisini işaret eder hale gelmektedir. TDK'nın "kamusal alan" tanımı ise, "kamuya ait, kamu ile ilgili işlerin yapıldığı yer" biçiminde, "mekana" gönderme yapar niteliktedir. Hukuk sözlüklerinde ise "kamusal" sözcüğü "resmî" sözcüğüyle karşılanmıştır (bakınız Koçak ve Kalkan, 1999: 720; Yılmaz, 2001: 470).

Metinlere bir bütün olarak bakıldığında, "kamusal alan"ın kavramsal değerlendirilişine ilişkin genel bir kavrayış çerçevesine ulaşmak mümkün müdür? Diğer bir ifadeyle köşe yazarları kamusalında, bir "kamusal alan" perspektifi ortaya çıkmış mıdır?

Köşe yazılarını analiz etmeye başlamadan önce, "kamusal alan"la ilgili siyaset felsefesindeki yaklaşımlara yer vermek, kavramın toplumsal pratik içindeki anlam ve içeriğini değerlendirebilmek açısından zemin sağlayacaktır. Söz konusu zeminle niyetlenen kavramı bir disiplinde sabitlemek değil, değerlendirme sürecinde bir başvuru / temas noktası olarak yerleştirmektir.

Siyaset Felsefesinde Kamusal Alan

Habermas, "kamu" ve "kamusal" kavramlarının birbiriyile uyuşmayan anlamlarına işaret etmektedir (1997: 57). Kamu kelimesi "halk", "toplum" anlamını taşıırken; "kamusal yer"ler dendiğinde ise söz konusu olan "kamu"nun rahatlıkla gidebileceği yerler değildir. Hatta "kamusal yer", halka açık olmak zorunda olmayan gerçek "mekanlara" gönderme yapmaktadır. Habermas'ın ifadesiyle, "...bunlar (gerçek mekanlar), devletin kurumlarını barındırırlar ve bizzat bu nitelikleri gereği kamusaldırlar...Devlet 'kamu erki'dir. Bu sıfatını, kendi hukukuna tabi olanların ortak kamusal selametini sağlama görevine borçludur" (58).

"Kamu erki"nin temsili niteliğiyle edindiği etki gücü sonucunda, "kamu" kavramı sıklıkla "devlet"i imler içerikle kullanılır olmuştur. Bu kavramsal kaymayla, "kamu erki" devlet aygıtıyla bitleştirilmekte; kapısı herkese açık olmayan bir "mekan" olarak görünür olmaktadır. Özbek'in (2004a: 31) ifade ettiği gibi, "kamu yararının devlet için yararlı, kamu hizmetinin de devlete hizmet anlamına gelmediğini biliriz fakat yine de, ...kamuyu devlet aygıtıyla bitştirerek, yani kavramı ortadan yarıp esasını kaçırarak kullanmayı sürdürürüz."³ Kamu, kamusal, kamusal yer kavramları arasındaki bu bulanıklık, Rawls'ın liberal "kamusal alan" kavrayışı içinde bir netliğe kavuşmaktadır. Ancak, Rawls'a geçmeden ön-

ce, kronolojik dizgeye de uyması açısından Arendt'in "kamusal alan" yaklaşımından söz etmek yerinde olur.

Kavramla ilgili ilk temel tartışma Arendt'in *İnsanlık Durumu* adlı kitabında karşımıza çıkar. Yaklaşımını Antik Yunan üzerine temellendiren Arendt, "kamusal alan" kavramını "özgürlük" ve "siyasal etkinlik" kavramlarıyla ilişkilendirir. "Kamusal alan", ancak özgür, yani yaşamın iş ve emekle bağlantılı zorunluluklarından muaf, "eyleme melekeseine sahip" insanın girebileceği bir "yer"dir. Burada "yer" ifadesi somut bir mekana gönderme yapmaz; orayı var kılan "görünürlük" ve "eylem"dir. Mahremiyet alanının karanlılığından kurtarılmış bu alan, aydınlıktır; burada "herşey, herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir." Dolayısıyla, mahremiyetin ve onun unsurları olarak aşkın, acının, ayrıca kölelerin, kadınların ve yabancıların, olağan "görünmeyenler" olarak "kamusal alan"da yer almaları söz konusu olamaz. Arendt'in "kamusal alan"ı sözlük, şiddet içermeksizin, retorikle işlerlik kazandığı (sadece görünenleri içine alan) bir "ortak bir dünyayı" ifade eder (92-110). Arendt'deki özgürlük kavrayışının adaletle bir rabitası yoktur; onun ifade ettiği özgürlük biçimi özünü "vita activa"dan (eyleyen insandan) alır. Söz konusu rabita ancak siyasal etkinliğin yerini artık "yasa koyuculuğun" aldığı modern devletler zamanında kurulmaya çalışılmıştır (71). Zira bu dönemde, Arendt'in yücelttiği "eylem"in yerini iş ve emek, daha önemlisi "eyleyen insanın" yerini "davranan insan" almıştır (110). Arendt'in "özgür insan"ı ve "kamusal alan"ı kavramlaştırma Antik Yunan'ı hareket noktası seçmesinin temel nedeni, modernist dönemin koşullarına olan sert ve eleştirel (bir o kadar da özgün ve yaratıcı) yaklaşımı ve tutumudur.

Arendt'deki özgürlük ve siyasal etkinlik kavramlarının modern dünyadaki yolculuğu bizi doğrudan Rawls'a getirmektedir. Rawls ile birlikte, özgürlüğün ölçümü adalet ve hak, siyasal etkinliğin ölçümü ise kamusal akıl ve yasa kavramlarıyla yapılabilmektedir. Adalet kavramını deontolojik bir içerikle, siyasal bir kavram olarak kurgulamaya yönelik Rawls, bireyleri bu kavramlaştırma-

nın içine "hakların önceliği"ne göre yerleştirmiştir (aktaran Çırakman, 2002: 110-111). Bireyler, bir takım temel haklara sahip olma noktasında (özgür değil de) "eşit"tirler. Ne var ki, toplumsal yaşam koşulları içinde herkes söz konusu haklarını aynı derecede ve biçimlerde kullanamaz. Dolayısıyla "eşit"liği paylaşan kişiler, haklarını kullanma olanaklarına ve durumlarına göre birbirlerinden "farklı"dırlar. Rawls, toplumsal yaşamı "kamusal" ve "toplumsal" olmak üzere ikiye ayırır. "Eşit" ve "farklı" olma nitelikleriyle donanmış, toplumsallaşmış insan tanımlaması yapar. Toplumsal yaşamın selameti, herkes için olan "ortak iyi"nin korunmasına, kişinin "kendi iyisini", herkes için olan "ortak iyi"yi gözönünde bulundurarak gerçekleştirmesine bağlıdır. Bu bağlamda, Rawls'a göre toplumsallaşmış kişi, kendi "iyi"si için uğraşırken, başkalarının "iyi"lerini de hesaba katmayı, diğer bir ifadeyle özgürlüğünün sınırlarını öğrenir. Toplumsal alan, bireylerin ve grupların rasyonel görüş ve taleplerini ifade ettikleri, rasyonel ölçütlerde çatışabilecekleri bir "sivil toplum" alanıdır; üniversiteler, dini kuruluşlar, çıkar grupları vs. bu alana aittirler. "Kamusal alan" ise "kamusal aklın" hüküm sürdüğü yer olarak "toplumsal alan"ın dışındadır. Habermas'ın "kamu" ile "kamusal"ın farklı anlamlarına yaptığı vurgunun gerekçesini, Rawls'ın "kamu"nun "kamusal yer"den çıkarılmasını öneren kavramlaştırmasında izleyebiliriz. Rawls'ın ifade ettiği "kamusal akıl", kamusal siyasal söylemi yöneten akıldır (124). Orada ne toplumun arkaplan kültürü, ne medya ne de üniversite ve benzeri kurumlar vardır. Bireyler "kamusal aklın" ufkunu ancak kendilerini hükümet yetkilileri veya yasa koyucularının yerine koyduklarında deneyimlerler. Rawls, bireylere siyasal konularda "makule" ulaşmak için, kendilerini "yukardakilerin" yerine koyarak düşüncelerini önerir (149).

Rawls'ın, "kamusal alan"ı devlet ve devlet kuruluşları içine yerleştiren yaklaşımını çok katı bulan Benhabib, "Rawls'da siyasal iyi, çoğul iyilere sınır koyan ve koyması gereken bir iyidir", ifadeyle onu eleştirir (1999a: 114-115). Aynı eleştiri daha sert bir üslupla Rawls'ın "farklılık" yaklaşımına güven duymadığını vurgulayan Mouffe'dan da gelir. Mouffe'a (1999: 358) göre, Rawls'ın "ma-

kul- 'makul olmayan' ayrımı, liberal ilkeleri kabul edenler ile bu ilkelere karşı çıkanlar arasında bir sınır çizgisi çekmeye yaramaktadır." Mouffe'un yorumuyla bu, çoğulluğun tartışımındaki zenginlikten korkan, makul tanımı ile kişilerin görüş alanlarını iyice sınırlandıran ve makul olmayana yönelen zorlamayı da yine makullük adına meşrulaştıran bir yaklaşımdır. Dolayısıyla Mouffe'a göre Rawls'ın kavramlaştırması aslında çoğulculuğun olamayacağı kadar dışlayıcıdır (354-358).

Kamusal alan tartışmalarında öne çıkan isim şüphesiz Habermas olmuş, kavramla ilgili yeni ve güncellenmeyi sürdüren tartışmalar genellikle onu referans noktası olarak kabul etmiştir. Almanya'da ilk kez 1962'de yayımlanmış olan *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* kitabında öne sürdüğü argümanla birlikte Habermas, verimli bir tartışma zeminine olanak sağlamıştır. Arendt'in Antik Yunan'da bulduğu dayanak noktasını Habermas 17. ve 18. yüzyıl Avrupası'nda bulmuş, aristokrasinin aşılıp burjuva liberalizminin yükselmeye başladığı dönemde ortaya çıkan eleştirel tartışma ortamını referans almıştır. Habermas bu döneme ilişkin, önce edebiyat ve sanat ilgisi çerçevesinde başlayan, basın gelişimi ile birlikte çoğalan ve genişleyen ve siyasal eleştirel düşünceye evrilen bir süreç betimlemesi yapmıştır. Habermas'ın buradan hareketle 1960'larda yaptığı "normatif kamusal alan" tanımına göre, kavram, kamuoyunun oluşumunu olanaklı hale getiren sosyal yaşam alanına işaret etmektedir; "kamusal alan" bir ilişkiler ağıdır; "mekan"la ilişkili bir tahayyül değildir. Kamusal meselelerin "ortak fayda/iyi" ekseninde tartışıldığı, "prensipler olarak herkese açık", uzlaşım/ortaklaşma temelinde müzakere edilebilen bir yerdir (Kejanlıoğlu, 2003: 1). Ne var ki, Habermas'a göre bu normatif ufuk, 19. ve 20. yüzyıllardaki teknolojik, ekonomik ve politik gelişmelerle birlikte yitmiştir. Bu dönemde kamuoyu oluşturma halkla ilişkiler faaliyetine dönmüş, eleştirel, özgürleşimci düşünce kişisel çıkar ilişkileri içinde yitmiş; diğer bir deyişle toplumsal yaşam yeniden feodalleşmiş ve sömürgeleştirilmiştir (1997).

Habermas'ın, içinde bulunulan dönemi karamsar bir bakışa sıkıştıran yaklaşımı çeşitli eleştiriler almıştır. O bu eleştirileri, için-

4
Bu tartışmalara ilişkin
Habermas'ın *İletişimsel
Eylem Kuramı* (2001) ve
Between Facts and Norms
(1996) kitapları özellikle
hatırlanmalıdır.

de bulunduğu döneme inanç duyma olanaklarını yeniden yarata-
bilme doğrultusunda değerlendirmiş; iletişimsel eylem, söylem
etiği, sivil toplum ve medya kavramları etrafında yeniden düşün-
meye yönelmiştir.⁴

“Kamusal alan” çerçevesini Habermas'ın verimli bir eleştirisi
ile oluşturmuş olan Geoff Eley'in temel vurgusu, devlet ile “kamu-
sal alan”ın arasındaki mesafenin önemine işaret etmesindedir. Mü-
zakere alanı olarak “kamusal alan”, “toplumla devletin arasında
dolayım sağlayan, içinde kamunun kendini kamusal fikrin organi-
ze edicisi olarak kurduğu yer”dir (290). Bu alanın, “erk” sahibi
olan devletle doğrudan bir bağlantısı olamaz.

Kavramının içeriğini feminist bir perspektifle genişletmeye
yönelen Fraser ise, Habermas'ı öncelikle idealize edilmiş bir “bur-
juva liberal kamusal alan” zemininde durmakla eleştirmektedir
(115). Fraser için, “prensip olarak herkese açık” olduğu ifade edi-
len bu alanın, toplumdaki kültürel, sosyal, ekonomik ve devlet sis-
temi kökenli eşitsizlikler nedeniyle, pratikte herkese açık olmadığı
çok açıktır. Nitekim Habermas'ın esas aldığı burjuva liberal döneme
bakıldığında, “kamusal alan”ı oluşturan tekil bireylerin, tarihsel
açıdan mülk sahibi erkekler olarak kurgulanmış olduğu ortada-
dır. Buradaki eşitsizliğin göz ardı edilmesinin yanında, Fraser'e gö-
re, Habermas'daki “kamuyu ilgilendiren ortak mesele”, “ortak fay-
dayı bulmak adına uzlaşma eğilimi” gibi tanımlayıcı vurgular da
dikkatli değerlendirilmelidir. Kamuyu ilgilendirme kıstası ve uz-
laşma vurgusu, özel alandaki eşitsizlik, şiddet gibi konuları kucak-
layamamakta, bu tür meseleleri özel alana itilmiş bırakmayı sür-
dürmektedir. Dolayısıyla özel alanda tezahür eden eşitsizlik, ka-
musal alanda “yok sayılmak” yoluyla sürdürülmektedir (128-130).
Fraser, birbiriyle zamana ve koşullara göre farklı türde ilişkiler ku-
ran birçok kamunun varlığından söz eder; “kamusal alan”daki ka-
muların çokluğunu vurgular (126). Söz konusu çokluk içinde, “ka-
musal alan”ı tanımlayan temel dinamik “uzlaşma eğilimi” değil,
aksine “söylemsel çatışma” eğilimi olmalıdır. Böylece neyin “ka-
musal mesele” olduğu konusundaki sabit ve sınırlayıcı belirlenim-
ler engeli aşılabilir; söylemsel çekişmenin içeriğine göre, önceden

kamusal olmayan bir meselenin artık kamusal olarak görülmesi mümkün olabilir (129).

Fraser'in bu vurgusu Laclau ve Mouffe'un radikal demokrasi anlayışı zemininde, "kimlikler arenası"nda yer bulur. Kamuların çokluğu vurgusunun içeriğini yeni tabiyet biçimleri ile dolduran yazarlar, siyasetin tek alana sıkışmışlığını sorgulayan, otorite karşıtı, etnik, feminist, ekolojist, cinsiyetçilik karşıtı vb. oluşumlarla karakterize olan, "yeni toplumsal hareketler"e dikkat çeker (190-200). Kimliği bir eklemleme pratiği içinden düşünür, eklemleyici pratikten doğan yapılaşmış bütünü de söylem alanı olarak tanımlarlar. Laclau ve Mouffe "orada" gerçekleşen ilişkiselliği, Fraser'de olduğu gibi, olumlu içerikte kullandıkları "çatışma" kavramı ile birlikte nitelerler (134).

Habermas ile radikal demokrasi anlayışının "kamusal alan" yaklaşımı arasında bir sentez oluşturma çabasındaki Benhabib, en temel ayrım noktasında ağırlığını Habermas'dan yana koyar ve kökü Kant'tan kaynaklanan temelci yaklaşımları reddeden radikal demokratik kavramlaştırmayı desteklemez. "Çatışma"yı düşünme ve uygulama pratiğini parçalaması açısından onaylamaz, "uzlaşım"a inancını vurgular. Benhabib (1999b: 20) için kavramın tanımlanmasında kuramsal alternatif açıktır: Demokrasinin çekişmeli ruhunu da gözetebilecek bir müzakereci demokratik siyaset görüşü.

"Kamusal alan" kavramının siyaset felsefesi içindeki serüvenini anahtar kavramlar etrafında özetlediğimizde, Arendt'deki "özgürlük" ve "eyleyen insan" vurgularının Rawls'da yasanın, usulün ve gerçek mekanların çizdiği sınırlar içinde yittiğini söylemek yanlış olmaz. Habermas ve Benhabib özgürlüğü ve siyasal etkinliği, bir "özgürleşim ufku" olarak korumuş, Eley, Fraser, Laclau ve Mouffe gibi düşünürler ise aynı ufuktan hareketle, "kamusal alan"ın sınırlarını sorgulama noktasına ulaşmışlardır. Konu, çokluk ve çoğulluk, "kamusal mesele", eşitlik ve farklılık, uzlaşma ve çatışma, kimlik ve söylem gibi yeni kavramlarla tartışılmayı sürdürmektedir.

Türkiye'de Kamusal Alan

"Kamusal alan"ın Türkiye'de nasıl kavrandığına ilişkin değerlendirmelere geçmeden önce, iki vurguyu peşinen anmak, tartışmayı sistematikleştirmek açısından yerinde olur. Erdoğan, kavramın, ideolojik ve söylemsel zemindeki kriterlere göre farklılaşan içerikte tanımlara büründüğüne dikkat çekmektedir. Diğer bir ifadeyle, siyaset felsefesi kapsamında, yer yer "normatif" tanımların içinde sabitleşen hatta idealize edilen "kamusal alan" kavramının kendisi, tarihsel ve toplumsal pratiklerde, standartlaşmaya izin vermeyen bir şekilde çoklaşmaktadır. Bu, terimin anlam ve kapsamının önemli ölçüde kişinin dünya görüşüne bağlı olarak değişkenlik göstermesinin kaçınılmaz olmasından kaynaklanmaktadır. Neye "kamusal" dediğiniz insani var oluşun mahiyetini nasıl kavradığınıza, nasıl bir devlet-toplum ilişkisi tasarladığınıza bağlı olarak değişmektedir.

Örneğin, Batı'da liberal burjuva ideolojisinin uzantısı olarak ortaya çıkmış olan kavram, Batı-dışı modernlik ortamlarında (dolayısıyla Türkiye'de de), otoriter devlet modernizminin bir ürünü olarak tanımlanmakta ve kurgulanmaktadır (Göle, 2000: 22).

Türkiye'de, "kamusal alan" tartışmalarının öğelerini belirlemede yardımcı olabilecek değerlendirmelere döndüğümüzde, karışımıza, geniş ve tartışmalı yönleriyle bilinen iki büyük kavram çıkar: Kemalizm ve Laiklik. Burada amaç elbette bu kavramları tartışmaya girişmek değildir. Amaç mevcut literatürden hareketle "kamusal alan"ın kavranış biçimine ilişkin çıkarsamalarda bulunmak ve seçilen örnek olayların değerlendirilmesini olanaklı kılabilecek bir zemin oluşturmakta bu çıkarsamalardan faydalanmaktır.

Göle, Mahçupyan, Levent Köker, Keyman ve Çelik, Kemalizmin ortaya çıkış ve oluşum süreçlerini, "toplum-devlet", "birey-devlet" ilişkisini düzenlemesi çerçevesinde, eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmişler; buradan hareketle "kamusal alan"ın Türkiye'deki kavranış biçimini, tarihsel veriler ışığında betimlemeye çalışmışlardır.

Köker, pozitivist bir modernleştirme kavramlaştırması temelinde gelişen Kemalizmin bireyleri tektipleştirdiğini, sınıflardan ve etnik kültürel farklılıklardan arınmış bir yurttaş tanımı yaptığını belirtmiştir. Devamında da, tektip yurttaş hamurundan oluşturulmuş bir millet kavramına ulaşılmıştır (1995: 155-160). Bir kolektif kimlik olarak ortaya konulan “millet”, devletin tanımını “milletin kolektif kişiliği” olarak belirlemiş; böylelikle devlet doğrudan milletin/vatandaşların kendisi sayılmıştır (Keyman, 1997: 92).

Bu anlamda ulus ve devletin birliği iki ayrı mekanın birliğini değil, söylemsel düzeyde kurulmuş bir “aynılaştırmayı/özdeşleştirmeyi” simgelemektedir. Bu da siyasi olanın, Kemalist modernite projesi içinde, devlet alanıyla sınırlandırılmasını yaratmıştır (93).⁵

Dolayısıyla “millet”, zorunlu olarak devletin belirlediği “siyasal olan” çerçevesi içine düşürülmüştür. Alankuş, önemli ölçüde bu kavramlaştırma nedeniyle, zayıf bir sivil toplum geleneğine sahip olmuş ülkemizde, “kamusal alan” ile “siyasal alan” ayrımlarının bir türlü yerleşmemiş olduğunu ifade etmektedir. Zira, toplum kendini devletin çemberinden bağımsızlaştıran bir kavrayışa ulaşamamıştır (1995: 8).

Cumhuriyet'in kuruluşunun devamında, “millet” kavramı ile “halk” kavramı arasındaki salınımın zoraki dengeye oturtuluş süreci Çelik'in de çalışmasının konusudur. Milli Mücadele'nin devamında, “ulusal egemenlik ilkesinin tanınmasıyla, halkın siyasete katılmasının önündeki engeller kuramsal olarak ortadan kalkmış oluyordu.” Fakat hemen devamında, “Kemalist söylem, ulusal iradeyi devletle ve Tek Parti döneminde de partiyle özdeşleştirerek, siyasal ve tarihsel bir varlık olarak 'halk' kavramını soyut, tarihdışı bir 'ulus' kavramıyla değiştirecek, kamusal ile özel ayrımını ortadan kaldırıyordu” (77-85).

Lefort'a göre “insanların kendilerini yurttaş olarak tanıdıkları, birbirlerini ortak bir dünyanın sınırları olarak konumladıkları bir toplumsal uzamın varedilmediği koşullarda siyaset varolamaz” (aktaran Çelik, 2002: 85). Dolayısıyla, Kemalist perspektifte “kamusal alan”, eşitlikçi katılımı bütün vatandaşların kamuya ait

5

“Siyasi etkinlik”, “siyasal kamu”, “siyasallaşma” kavramları Arendt'de ve Habermas'da olumlu bir içerikle tanımlanmaktadır. Türkiye'de ise “siyaset” kavramının tanımı temelde olumsuz içerik taşımaktadır. Kavramın etimolojisine ilişkin iki örnek bunu desteklemektedir: Siyaset kelimesinin Arapça kökeni “at eğitimi”nden gelir. Bu tanımla bağlantılı olarak sözcük Osmanlı'da “devlet işlerini yürütmek” anlamında kullanılmaktadır. (Lewis, 1992: 6). Ayrıca siyaset, Osmanlı'da, devlet nedenleri yüzünden verilen ölüm kararının da adıdır (Mardin, 2002: 45).

6

"Vitrin" olarak "kamusal alan" anlayışının asıl sahibi *Vitrinde Yaşamak* (2001) adlı kitabıyla Nurdan Gürbilek'tir.

meselelerde akılcı-eleştirel bir tartışmaya girmesini sağlayan demokrasi biçimi olarak ortaya çıkmaz. Bunun yerine "modernist pratiklerin ve yaşam biçimlerinin uygulandığı bir model olarak kurulur" (Göle, 2000: 24). Modernitenin devlet tarafından sahiplenilmesinin sonucu olarak, "kamusal alan"ın tanımı ve sınırlarının belirlenmesi devlete düşmüştür. Resmi gözetim ve kontrol altında biçimlenen bu alanı Mahçupyan, "tanımlayan ve yasaklayan bir filtre cihazı" olarak nitelemektedir (22-23). Burası, devletin biçimlendirme, kontrol etme, eğitme amaçlarıyla elinde tuttuğu bir yönetim aracına dönüşmüştür ve toplumsal taleplerin dile getirilmesine izin vermeyen sertlikte bir kurguya sahiptir (Mahçupyan, 1998-1999: 22-23; Göle, 2000: 24). Sirman'ın da (20) vurgusuyla, siyasi fikirlerin tartışıldığı bir alan olmaktan arındırılmış olan "kamusal alan", milletin modernliğinin sergileneceği bir "vitrin"⁶ olarak işlev görmektedir.

Kemalizm, yurttaş ve millet kavramlaştırmaları, tüm dünyada canlanan toplumsal hareketlerle birlikte, 1980'lerden itibaren, bastırılmış olan etnik ve dinsel kimlik noktalarından sarsılmaya ve meşruiyet krizi yaşamaya başlamıştır (Köker, 1996). Tüm bu süreç, basitçe "kamusal olan" ile "siyasal olan"ın irtibatını, farklı kimliklerin talepleri bağlamında yeniden kurmak olarak değerlendirilebilir. Kamusal ile siyasal olanın ilişkisini sorgulayan en önemli örneklerden biri, "Cumhuriyet'in hedeflediği 'ulusal-kimlik' inşasının önünde engel oluşturacakları düşünülerek özel alanda tutulmaya çalışılan dinsel, etnik kimliklerin kamusal alanda aleniyet/temsiliyet kazanmaları, siyasete katılım" talebinde bulunmaları ile yaşanmıştır (Alankuş, 1997: 5):

İçinde bulunduğumuz dönemde "kamu"nun içeriği "yeni toplumsal kimlikler"in kendini ifadesiyle çeşitlenmeye başlamıştır. Farklılıkların kamusal arenada görünür olma mücadelesi bugün, güncel siyasete bağlı değişen olaylarla birlikte sürmektedir. Mahçupyan'a göre "kamusal alan" hiçbir zaman nötr bir düzlem olmamıştır, aksine her durumda "siyasetin çatışma alanıdır" (22-23). Görünen o ki Türkiye'nin korunaklı "kamusal alan"ı da bundan muaf değildir. Kadının gövdesel, toplumsal ve siyasal görü-

nürlüğüne şekil vermeyi de üstlenmiş olan Kemalist projenin meşruiyet krizi yaşadığı bu dönemde,

Müslüman kız öğrencilerin üniversitedeki derslere İslami kıyafette katılma talepleri, bu projeye yapılan en görsel meydan okuma sayılabilir. (Bir anlamda kamusal alanın vitrini sergilerlik şıklığını yitirmeye başlamıştır.) Bu talep laik seçkinler tarafından da "kendilerine ait olan" kamusal alanın (üniversite sınıfları, meclis, televizyon, konser salonları, sokaklar) ihlali olarak algılanmıştır (Göle 2000, 28).

Sirman'a göre, "kamusal alan"daki görünümün kaçınılmaz olarak siyasi bir metin olarak algılanıp okunacağı bu koşullarda, başörtülü kadınların kamudaki görünümünün bir "kamusal alan" krizi doğurması tesadüf değildir (19-21). 3 Kasım 2002 seçimlerinde İslamcı kesimin temsilcisi olarak kabul edilen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidar olmasıyla birlikte, İslamcı kamusal topluluk "kamusal alan"a azımsanmayacak bir güç olarak girmiştir. "Kamusal alan" tartışması, Türkiye'nin siyasi ve toplumsal atmosferine işte tam da böyle bir zeminde düşmüştür.

"Kamusal Alan" Kavramı Kamusal Arenada

Bu çalışmada "kamusal alan" tartışması, Habermas'ın deyişiyle (1995: 62) günümüzdeki temel "kamusal alan araçları"ndan biri olan gazetelerdeki köşe yazılarında izlenmiştir. Araştırma, *Cumhuriyet*, *Evrensel*, *Radikal*, *Hürriyet*, *Sabah*, *Zaman* ve *Yeni Şafak* olmak üzere toplam yedi gazetede, 22 Ekim-16 Kasım 2003' tarihleri arasında ortaya çıkan köşe yazılarının analizi üzerine temellenmiştir. Gazetelerin seçiminde, farklı anlayışların temsil edilmesi konusunda titiz olmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, eklemlendikleri politik konular açısından konu ile ilişki kurmayan ve politik yelpazede aşırı uçları temsil eden gazeteler çalışmanın dışında tutulmuştur. *Cumhuriyet*, Kemalist-laik devletçi perspektifi temsil eder niteliğiyle çalışmaya dahil edilirken, *Zaman* ve *Yeni Şafak* İslamcı basını, *Sabah* ve *Hürriyet* ise liberal basını temsil eder nitelikleriyle bu çalışmada yer bulmuştur. *Radikal* liberal sol perspektifin temsilcisi olarak araştırmaya dahil olurken, *Evrensel* Gazetesi sol

7

22 Ekim, davetiye krizinin basına yansıdığı ilk tarih olması; 16 Kasım ise İstanbul'daki bombalı saldırılarla birlikte medyanın "kamusal alan" gündemini bıraktığı tarih olması nedeniyle seçilmiştir.

8

Türkiye'deki tarihsel din-devlet tartışmaları açısından "devlet" homojen bir yapıya işaret etmemektedir şüphesiz. Aynı biçimde türban etrafında yaşanan olaylara ilişkin yekpare bir devlet tutumundan söz etmek doğru olmaz. Metinde, devletin içindeki çatışma tarafları (olağan kutuplaşma referans alınarak) "Kemalist-laik taraf" ve "İslamcı taraf" olarak adlandırılmıştır. Metinde tekrarı engelleme açısından sadece "devlet" ifadesinin kullanıldığı da olmuştur fakat bu kullanımın bir anlam kaymasına yol açmamasına özen gösterilmiştir.

9

Aslında Nato Zirvesi ile ilgili davetlerde yaşananlar Cumhurbaşkanı'nın tanımının dayanaklarını anlayabilmede kafa karmaşası yaratmaktadır. Dolmabahçe Sarayı, Sezer'in daveti esnasında "kamusal alan" kategorisine girmiş; ardından Başbakan'ın davetinde aynı mekan ancak, Cumhurbaşkanı'nın oraya gitmemesiyle bu niteliğinden kurtulabilmiştir. Uygulamaya bakıldığında, Cumhurbaşkanı'nın girdiği yer "kamusal alan" a dönüşüyor gibidir.

basını örnekleyen niteliğiyle araştırmaya katılmıştır.

Söylemsel Çatışmanın Orta Yeri: *Yeni Şafak* ve *Zaman* Gazeteleri *Cumhuriyet* Gazetesine Karşı

"Kamusal alan" kavramının akademik kamunun dışına çıkmasının tarihi şüphesiz burada konu edilen iki örnek olayla başlatılmaz. Cumhurbaşkanı kavramı ilk olarak 25 Kasım 2002 tarihinde yaptığı konuşmada kullanmıştır. Konuşmada uyarının yöneldiği kişi, Cumhurbaşkanı'na karşılama ve uğurlama törenlerine türbanlı eşiyile gelen TBMM Başkanı Bülent Arınç olmuştur (Özbek, 2004b: 515).

Burada konu edilen olaylar ise peşpeşe gerçekleşmiş, devletin⁸ "kamusal alan" söylemi bağlamında basının ilgi odağına dönüşmüştür. İlk kez 22 Ekim 2003 tarihinde, Cumhuriyet Bayramı resepsiyonuna gelecekler için hazırlanan, standart olarak iki kişilik düzenlenen davetiyelerde istisnai bir değişiklik yapılmıştır. Eşleri türban takan milletvekillerine tek kişilik davetiye gönderilmiş; böylelikle türbanlı kadınların köşke girmeleri prosedür olarak engellenmiştir. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer bu uygulamasını Çankaya Köşkü'nün "kamusal alan" olduğunu ifade ederek gerekçelendirmiştir. Cumhurbaşkanı, liberal kamu hukuku terminolojisine uygun olarak "devlet" ve "kamu" terimini eşanlamlı kullanmış, bu veriyi yorumlamak suretiyle de, resmi devlet kurumlarını "kamusal alan" sayan bir tanıma ulaşmış gibidir (516).⁹ Bu olayın basındaki yankıları henüz durulmadan ikinci bir olay yaşanmış, 6 Kasım tarihinde Yargıtay 4. Ceza Dairesi Başkanı Fadıl İnan, sanık konumundaki Hatice Hasdemir'i türbanı nedeniyle mahkeme salonundan dışarı çıkarmıştır. Bu olayın açıklaması da (dönemin Yargıtay Başkanı'nun da desteklediği üzere) Cumhurbaşkanı'nın açıklamasıyla örtüşmüştür: "Mahkeme salonları 'kamusal alan'lardır; buralarda türban takılamaz."

Olaylar hakkında basında yer alan değerlendirmelere bakıldığında, "kamusal alan" tartışmalarının merkezinde, *Cumhuriyet* gazetesi ile *Zaman* ve *Yeni Şafak*'ın durduğu gözlenmektedir. Kavram,

özellikle bu üç gazetenin siyasi, kültürel ve ideolojik ardyöreleriyle birlikte, birbirlerine karşı ürettikleri karşı cevaplarda ve eleştirilerde, yeni içerikler ve vurgu noktaları kazanmıştır. “Kamusal alan” kavramı, kendisi üzerinden sürdürülen mücadelenin alevlendiği “curcuna”da yer yer siyaset felsefesindeki ciddiyetinden ve ağırlığından feragat etmek durumunda kalmıştır.

Kurumları veya kişileri hedef göstermeye kadar varan söylemsel çekişme kimi zaman saldırı boyutlarına ulaşmıştır. Köşe yazarlarının karşılıklı eleştirilerinde, “kamusal alan” kavramının bizzat kendisi söylem savaşının silahına dönüşmüştür (Altan, 2003). “Kamusal alan”, tanımlama savaşında fethedilecek bir “alan”dır artık; kazanan taraf onu kendi siyasal perspektifinin taşıyıcısına dönüştürecektir.

Gazetelerin konu etrafındaki yorumlarına bakıldığında; *Cumhuriyet* gazetesi köşe yazarlarının “tek ses” olarak davrandıkları, Cumhurbaşkanı'nın yaptığı “kamusal alan” tanımını benimsemiş ve savunmuş oldukları görülmektedir. Resmi söyleme taraf olan konumlanışlarıyla, İslamcı kesimin kavramı yeniden tanımlama çabalarına açıktan tavır almışlardır.

Gazetede İslamcı kesime yönelen tavrın boyutlarını anlamak açısından, hedef gösterici olan “Devrim yasalarına ihanetin hesabı sorulmayacak mı? (Arcayürek, 2003) sorusu adeta “çılgılık” olarak tezahür etmekte, söylem savaşının şiddetini sergilemektedir. Gazete, “Türban taraftarları özel alan ile kamu yaşam alanının sınırlarını doğru kullanmak zorundalar” (Soner, 2003) biçiminde sert bir üslupla ifade ettiği görüşünü, aynı dönemde Avrupa'da türban aleyhinde alınan kararlarla da desteklemiştir.¹⁰ “Kamusal alan” içeriğinin tartışılmasında öne sürülen karşı argümanlara ve sorulara neredeyse hiç rağbet etmemiş, muhatap kabul etmeyen tutumuyla söylemsel mücadeleye, müzakere olanaklarının önünü kasıtlı olarak kesmek stratejisi ile dahil olmuştur.

Cumhuriyet, sadece *Zaman* ve *Yeni Şafak* gazetelerine karşı tavır almakla yetinmemiş; “kamusal alan”ın devlet tarafından tanımlanış biçimini tartışmaya açan bütün gazeteleri ve televizyon

10

Aynı günlerde Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ve Almanya Cumhurbaşkanı Johannes Rau üniversitelerde türban takılmasına karşı laiklik vurgusu yapan açıklamalarda bulunmuşlardır (bakınız *Cumhuriyet*, 23-24 Kasım 2003).

kanallarını da “kendilerine gelmeye” davet etmiştir. Kavramın kullanılmasını eleştiren ve tanımını sorgulayan yazarların yönelimini, “sıkmabaş”ı desteklemek, “türban kanseri illetine”ne yol sunmak ve “islamcıların eline bir koz vermek” olarak okumayı tercih etmiş; hatta bu gazeteleri ve kişileri Ak Parti hükümetine yaranmakla suçlamıştır (Erinç, 2003; Selçuk, 2003; Yıldız, 2003). *Cumhuriyet*'in bu saldırgan tavrından, konu ile ilgili olarak CHP içinde ayrıksı tavrı almayı tercih eden milletvekilleri Mahmut Hacıoğlu ve Kemal Derviş de nasibini almıştır. Onlara yönelen meydan okumadaki, “demokrasi” anlayışı zafiyeti de açıkça gözlenmektedir:

Türkiye demokratik bir hukuk devleti değil mi? O zaman Memduh Hacıoğlu, Kemal Derviş gibi CHP'liler “sıkmabaş”ı neden savunuyorlar? Bir demokratik hukuk devletinde yargı kararları çiğnenir mi? Türkiye’de herkes hukuka uymak zorundadır (Çetinkaya, 2003).

Yeni Şafak ve *Zaman* gazetelerinin konuyla ilgili tutumu, Cumhurbaşkanı'nın, Yargıtay 4. Ceza Mahkemesi'nin ve *Cumhuriyet* gazetesinin tavrına karşı, savunma ve karşı saldırı konumunda oluşmuştur. Bu gazetelerde, “kamusal alan”ın, kendilerinin önünü açacak şekilde yeniden tanımlanması, dilsel olarak örtük fakat söylemsel olarak açıktan bir çağrıya dönüşmüştür. Her iki gazete de, savunma sürecinde geliştirdikleri karşı soru ve cevaplarla, “kamusal alan” kavramını, “cumhur ve cumhur(un)başkanı”, “devlet ve halk” ve “hukuk ve siyaset” bağlamlarında sorunsallaştırmışlardır.

Sahi, nedir kamusal alan? Özel olmayan alanlar mıdır? ... Yoksa, kendilerine “laik” diyenlerin kurtarılmış bölgesi mi? ... Meşruiyetini “hukuk”tan ve çoğulcu kültürden almayan, üstelik kamuya yasaklanan bir varlığın kamusallığından söz etmek ne kadar doğrudur? “Kamusal alan” dediğiniz bozulamaz, dokunulamaz, değiştirilemez, yeniden düzenlenemez, üzerinde çalışma yapılamaz bir şey midir? Kutsal bir alan mıdır? (Kekeç, 2003).

Yukarıdaki alıntı bir tanım ihtiyacından daha fazlasını ifade etmektedir. Kavram “kendine 'laik' diyenlerin kurtarılmış bölgesi” olarak bir fetih hamlesine açıktır. Son iki soru cümlesi ise, “kamusal alan”ın bozulamaz ve değiştirilemez olmadığı meydan okuyu-

şunu barındırmaktadır; işlenebilir ve yeniden şekillendirilebilir bir alandır. Bunu gerçekleştirecek olan bir hükümet ise metinde açıkça belirtilmiş olmasa da halihazırda vardır. *Zaman* ve *Yeni Şafak* gazetelerindeki ortak üslup da dikkat çekmektedir. Bu paylaşım, resmi söylem ile çatışma biçimlerinde kendiliğinden bir iş bölümünü getirmiştir. *Yeni Şafak*, konuyla ilgili rahat, esprili ve alaylı bir çekişme tarzı sürdürürken; üslubunu sertleştirmek, devletteki “Kemalist-laik” tarafın söylemine karşı çıkmak ve *Cumhuriyet* gazetesine doğrudan tavır almak ağırlıkla *Zaman* gazetesine düşmüştür. *Cumhuriyet* gazetesinde kullanılan “sıkmbaş”, “türban kanseri illeti”, ve “RTE” (Recep Tayyip Erdoğan) sözcüklerindeki saldırının karşılığı, *Zaman* gazetesinde, “kurulu düzen”, “laikçiler”, “chp’liler” ifadelerinde somutlaşmaktadır. *Yeni Şafak* gazetesi, kurduğu “kamusal alan= halk (kamu)” denklemiyle, resmi söylemin meşruiyetini öncelikle halk gözünde düşürmeyi hedeflemiştir. Kavramın siyaset felsefesindeki özgürlük ve hak perspektifine dayanmaktan ziyade, “kamu” kavramının içeriğini kendi dünya görüşü çerçevesinde doldurmaya yönelmiştir. Gazete, kullandığı dil ve üslup ile, “mağdur halk”ın sesi olma misyonuna soyunmuş, sürekli mazlum durumuna düşürülen bir “kamu”ya vurgu yapmıştır. “Kamusal alan”ın devlete ait bir mekana değil, halka ait bir mekana işaret ettiği görüşü, özellikle aşağıdaki alıntıda yer bulmaktadır:

Kamusal alan toplumdaki başkası değil... Kamusal alan en genel ve basit ifade ile insanların özel alanı olarak kabul edilen evleri dışında kalan ve izin almaksızın girilip çıkılabilen, insanların serbest hareket edebildikleri alandır... Bu anlamda caddeler, sokaklar dükkanlar, hükümet binaları, kahvehaneler, tiyatro salonları... birer kamusal alandır. Kamusal alanı özel alanın dışındaki mekanlar olarak tanımlamaz ve devlet hizmetlerinin verildiği mekanlar olarak görürseniz bu işin içinden kalkmak mümkün olmaz (Dursun, 2003).

İki gazete de, sıklıkla türban takanlar ve türbana karşı olmayanlarla ilgili istatistiklere ve yüzdelerle rakamlara yer vermiş, bu veriler ışığında “halkın içinde türban gerilimi yoktur” bilgisini nesnel ve bilimsel bir olgu olarak ispatlamaya yönelmiştir. Bu çabayla söylenmeye çalışılan şu olmuştur: Yaşanan mağduriyetin halk tarafında hiç bir zemini, gerekçesi ve sorumlusu yoktur. Ay-

rimcılık yapmanın yükü ve sorumluluğu “devlet-millet” geriliminin ezeli müsebbibi olan devlet erkanının üzerindedir. Böylelikle, *Zaman* ve *Yeni Şafak* gazetelerinde, kendi içindeki farklılıkları barışçıl bir şekilde kabul eden halkını, sorumsuzca mağdur eden devletin bu uygulamasının yaslanabileceği bir meşruiyet zemini olmadığına işaret edilir.

Her iki gazete de, söylemsel taraflarını ifadede bir sakınca görmemiş, “bilimsel” verilerle sundukları “halk” profilini Ak Parti iktidarı ile ilişkilendirmişlerdir. Ak Parti'nin iktidara ulaşmış olması, “halkın” tehdit gücü de taşıyabilecek niceliksel gücününün bir ispatı ve “halkın” tercihlerinin doğrultusunun bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Metnin başlangıcında kullandığımız “güçlü kamu” ifadesi burada, iktidar partisi ile “halkın” ilişkisinin betimlenişinde anlamını bulmaktadır.

Eh, kimileri Çankaya'da resepsiyona gitsin, kimileri gecekonduarda dolaşsın... Sizce kim kazanır, kim kaybeder?... Siz halka burun kıvrırsanız, halk da size burun kıvrır. Ve nihai planla, demokrasilerde halkın burun kıvrırdıkları sandığa gömülür (Taşgetiren, 2003a).

Başörtüsü siyasal simge söylemini seslendirenler, başörtüsünün ifade ettiği siyasal mesajın AKP iktidarı ile yakınlığını bilmiyor olamazlar. Yani öyle bir durum ki, sizin “siyasal simge” diye okullarınıza sokmadığınız, kamuda hayat hakkı tanımadığımız bir çizgiyi, halkın oyu, siyasal iktidar yapmış...ve siz şöyle veya böyle de olsa işleyen bir demokrasi gereği buna engel olamamışsınız (Taşgetiren, 2003b).

Sunulan halk profili ile Cumhurbaşkanı'nun uygulamasının arasındaki uyumsuzluktan doğan meşruiyet sorununun, Cumhurbaşkanı'nun şahsı üzerinden tartışılması ayrıca dikkat çekicidir. Yaşanan olayların sunduğu fırsat değerlendirilmiş; Cumhurbaşkanı'nun olumsuz olduğu düşünülen kişisel özellikleri de halkın huzurunda bir çırpıda sayılmıştır. Cumhurbaşkanı, halk arasında ayırım yapmakla, tarafsız olmayı becerememekle, elitlikle ve “CHP'li” olmakla suçlanmanın yanında, aksi ve inanca saygısız nitelendirmeleriyle de eleştirilmiştir. Ayrıca, “Cumhurbaşkanlığı, davet edilecek kişilerin eşlerinin türban takıp takmadığı bilgisini ne tür

Söylemsel Çatışmanın Periferisi: Radikal, Sabah, Hürriyet, Evrensel

Kamusal alan tartışmasına yön veren kavramlar ve argümanlar genelde söylemsel çatışmanın merkezindeki üç gazete tarafından belirlenmiştir. "Kemalist-laik" ve "İslamcı" basın arasındaki sıcak çatışmaya belli bir mesafeden eklenen *Radikal*, *Sabah*, *Hürriyet* ve *Evrensel* gazeteleri, "kamusal alan"ı, kısmen siyaset felsefesindeki kavramsal yaklaşımların desteğine başvurarak, siyasal gündemin verileriyle yorumlamaya çalışmıştır.

Periferiyi oluşturan gazetelerde, konuyla ilgili olarak gazetenin tamamına mal edilebilecek homojen bir tutum ortaya çıkmaktadır. Yani tartışmanın odağına yerleşmiş olan *Cumhuriyet*, *Yeni Şafak* ve *Zaman* gazetelerinin içeriğini, bu kurumların tutumunu sergileyen tek sesli, kolektif tavırlar tanımlarken; periferideki metinlerde kurumsal konumdan ziyade bireysel tutumlar dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu kısımdaki metinler sözkonusu heterojenliği gözönünde bulundurarak analiz edilecektir.

Radikal gazetesinde, "kamusal alan"ı tartışan iki yazar, Hasan Bülent Kahraman ve İsmet Berkan olmuştur. Kahraman, kavramın anlaşılma biçimindeki problemleri durumu, Türkiye'de "sivil toplum" kavrayışının eksikliği ile ilişkilendirmiş ve kavramı şu soruyu cevaplayarak tanımlamaya yönelmiştir: "Kamusal alan devletin midir, yoksa toplumun mu?" Bu soru esasen John Rawls'ın kamusal alan/toplumsal alan ayrıştırmasını eleştiren, müzakereci veya çekişmeli kamusal alan yaklaşımlarıyla örtüşen bir konumdan yöneltmiştir. Kahraman'ın, "kamusal mekan insanların bir arada bulunduğu, karşılıklı etkileşime girdiği, öznelerarası bir alandır. Bu mekanın devletle herhangi bir ilişkisi yoktur." biçimindeki Eley'in (290) vurgusuyla da birleşen cevabı, *Zaman* ve *Yeni Şafak*'in yaklaşımıyla kısmen olumlu diyaloga girmektedir. Hatırlarsa, *Zaman* ve *Yeni Şafak*'daki "kamusal alan halktır" içeriğindeki ifadeler aslında devlet ile "kamusal alan"ın bağıni koparmaya yönelik girişimlerdir.

“Kamusal alan”ın siyaset teorisi ile bağlantısını hatırlatan İsmet Berkan, tartışmasına kavramın “demokrasi” ve “özgürlük” ile ilişkisine değinerek başlamakta, ancak yazının devamında “hukuksuz özgürlük olmaz” vurgusuyla birlikte kavramı özgürlüğü çerçeveleyen kurallar arenasına sıkıştırmaktadır.

Kamusal alanın genişlemesi, demokrasinin genişlemesiyle neredeyse eşdeğerdir. ...“kamu”nun bir araya gelip serbestçe tartışma olanağı bulduğu her yer, ortam ve medya da “kamusal alan”dır... Ancak aynı kavramı özgürlük teorisi ve hukuk felsefesi açısından inceleme-ye kalkarsanız daha farklı bir alan tarifiyle karşılaşılırsınız. Buna göre “kamusal alan” kamuyu ilgilendiren bütün kuralların geçerli olduğu yerdir...

Bu doğrultuda, Berkan toplumsal yaşamda özgürlüğün, “herkesin özgürlüğünü kullanabilmesi” adına sınırlandırılabilceğine, dolayısıyla, “kamusal alan”ın içeriğinin hukuksal düzenleme ile belirlenebileceğine inancını belirtirken; Kahraman, kavramın devlet-toplum-birey ilişkisini düzenlemek üzere hukuki düzenleme yoluyla işlevselleştirilmesi çabasına dahil olmamıştır. Dolayısıyla Kahraman, kavramı olayların muhataplarına göre değil de ilişkilendirdiği soyut kavramlar seti bağlamında tartışmaya yönelmiş, bu çerçevede islamcı basının gündeme taşıdığı “kamusal hizmet alan-kamusal hizmet veren” ayrımını da ancak kısmen desteklemiştir. Sözkonusu ayrımı uzlaşmanın olanağını sunması nedeniyle olumlayan Berkan, bu öneri etrafında taraflararası diyalogun oluşmamasını, “...meselenin laiklikle, hukukla, Anayasa Mahkemesi kararıyla ilgisi yoktur. Yapılan, Adalet ve Kalkınma Partisi’ne muhalefettir.” sözleriyle açıklamış, böylece İslamcı gazetelerin çatışma söylemleriyle buluşmuştur.

Sabah gazetesinde “kamusal alan” üzerine kavramsal düzeyde tartışma yürüten Emre Aköz, “kamusal alan”ı tanımlamada, köşe yazarları içinde “alan” ile “mekan” ayrımına dikkat yönelten neredeyse tek kişidir (2003a). “Kamusal alan”ın siyasal eylemle ve müzakereyle bağlantısını öne çıkaran siyaset felsefesi teorisyenleri hatırlandığında, mekana yönelik daraltılmış tanımlamaların daha baştan, kavramın “öz”ünü kaçırdığını söylemek yerinde olacaktır.

özel yollarla sağladı?" sorusuyla, resmi söylemin "bayağı ajanlığına" gönderme yapılmış, bununla uygulamanın sorumlularının prestij kaybı hedeflenmiştir.

Resmi devlet söylemini saldırı hedefine yerleştirmiş olan *Zaman* gazetesi, olayın siyasi nedenlerden kaynaklandığı vurgusunu olabildiğince öne çıkararak şu soruya cevap talep etmiştir: "İki yıl önceki resepsiyonda gene türbanlılar bulunmuş ve böyle bir sorun yaşanmamıştı, o zaman Köşk 'kamusal alan' değildi de şimdi ne oldu?"

Asıl mesaj, eşleri çoğunlukla başörtülü olan Ak Parti'ye verilme isteniyor. İktidar olabilirsiniz, ama "kamusal alan" da muktedir değilsiniz deniliyor...Halk oyları ile sizi seçti ama, başka seçeneğimiz olmadığı için zoraki rıza gösteriyoruz, deniyor (Başyurt, 2003).

Sezer'in ilk iki yılında türban yasağı konusundaki fikirleri şimdi gibi değil miydi? Demek ki, Sezer Çankaya'daki üçüncü yılında bir gün aniden türbanın "dayatma" olduğuna karar veriverdi. O vakitler "kamusal alan" sayılmayan Çankaya Köşkü de, Ak Parti döneminde birdenbire "kamusal alan" haline geliverdi!...Dört yıl önceki "Merve Kavakçı olayı" esnasında bir kısım laikçiler, türbanlı vekilin Genel Kurul'a giremeyeceğini vurgularken, koridorlarda ve resepsiyonlarda "bulunabileceğini" ifade ediyorlardı (Korkmaz, 2003).

Zaman gazetesine, *Cumhuriyet* gazetesinden sadece iki karşı cevap gelmiştir. Bu iki cevap, *Cumhuriyet*'in türban taraftarı kesimi muhatap aldığı nadir durumlardan biridir ve uygulamanın siyasi niteliğini kabul etmekten ve tavırlarının yöneldiği asıl hedefin Ak Parti olduğunu göstermekten çekinmeyen bir içeriktedir:

Cumhuriyet ve Demokrasi "ülkeyi-hayatı türbanlaştırmak" gibi siyasal bir programla karşı karşıya bulunmasaydı ve hele bu program iktidarda olmasaydı, şüphesiz Cumhurbaşkanı davetlerine bir istisna olarak birkaç türbanla da gidilebilirdi (Bursalı, 2003).

"Kamusal alan"ın tanımlanması ve çözüm sunacak şekilde işlevselleşebilmesi doğrultusunda, *Zaman* gazetesinde "kamusal hizmet alan", "kamusal hizmet veren" ayırmaştırması bir çok köşe yazısında hararetle önerilmiştir. Korkmaz, "kamu hizmetinden yararlananlar" ile "kamu hizmeti verenler" arasındaki farkı işaretle-

yen tezimizi çürütebilecek bir tek 'laikçi'ye rastladınız mı bugüne kadar? Yasağın ardındakiler, bu 'hukuki izah'a tek kelime dahi 'karşı tez' geliştiremediler, yıllardır!" sözleriyle meydan okuyuşunu, aslında krizi yaratanların sorun çözücü olma niyetinde olmadıklarını vurgulayarak güçlendirmiştir. Cumhuriyet gazetesinin, bu öneriyi değerlendiren bir açıklama yapmamış olması, daha önce de belirtildiği üzere mücadele stratejisinden kaynaklanmaktadır. Karşısındakini muhattap görmemek, bazı kavramları telaffuz etmekten kararlı bir şekilde kaçınmak *Cumhuriyet*'in çatışma tarzı olmuştur.

Özetle, *Zaman* ve *Yeni Şafak* gazetelerinde "kamusal alan"ın tanımlanması siyasi bir meydan okumaya ve kavramı fethetme hamlesine dönüşmüştür. "Kamusal alan"ı tanımlayabilmede temel dayanak olarak "halk" vurgusu öne çıkarılmış ve "halk", bu alanın gerçek sahibi ilan edilmiştir. Kavramın stratejik olarak tanımlanmasının neticesinde, Cumhurbaşkanı Sezer'e sahiplenmesi gereken "halk" gösterilmiştir. Türbana karşı uygulamaların mevcut yasa veya hukuk kurallarından kaynaklanmadığı, siyasal kaygılarla gerçekleştiği vurgusuna ağırlık verilmiştir.

Resmi "kamusal alan" tanımı eleştirilirken, bir yandan da liberal usulcü bir yaklaşım benimsenmiş, hukuki bir düzenleme olarak "kamusal hizmet alan-kamusal hizmet veren" ayrımı önerilmiştir. Bu öneri devletin "Kemalist-laik" kanadının soruna yaklaşımdaki samimiyetini sınar bir üslupla, sıklıkla gündeme getirilmiştir.

İslamcı basını temsil eden köşe yazılarında "kamusal alan" en güçlü bağlantısını "halk" ile kurmuştur. Kavram, siyaset felsefesinden kaynaklanan, özgürlük, siyasal eylem, demokrasi gibi kavramlar seti ile neredeyse hiç irtibat kurmadığı gibi, yer yer ciddiyetini bütünen kaybetmiştir: "Kamusal alan hurafesi/illüzyonu", "minarenin kılıfı", "yerseniz yoğurt, içerseniz ayran", "ne hukukta ne akliselim bir insanın mantığında yeri olmayan bir deyim", "kamusal alan var da kamusal veren yok mu?" gibi ifadelerle saldırı ve alay konusu yapılmıştır.

“Alan”ı “mekan” olarak yorumlamaktan kaçınmayı ve ilişkiler, bağlantılar sistemi olarak değerlendirmeyi öneren Aköz, “kamusal” ile “özel” ayrıştırmasının mutlak olmadığına, dünya görüşlerine ve politik konumlanışlara göre farklı değerlendirilebileceğine işaret etmekte, hatta feminist kamusal alan perspektifini de aynı metnin içine sığdırmaktadır.

Göle'nin ifade ettiği “Batı-dışı” modernlik ortamları çerçevesini, önerdiği sınıflama ile kuramlaştırmayı deneyen Aköz, “Türkiye tipi demokratik ve laik Cumhuriyet” modeline göre, kamusal-özel-mülki alan olarak üç tür alanın varlığını savunmaktadır. Yazara göre, yaşanan olaylar örneğinde “kamusal alan işgalcisi bürokratik zihniyet” “mülki” kollarını “kamusal” a uzatmakta, kendi sınırlarını toplum pahasına genişletmeye çalışmaktadır. Aköz bu ifadeleriyle resmi söylemi, genel olarak rastlanmayan bir sertlikle eleştirmiştir. Ayrıca, “kamusal hizmet alan-kamusal hizmet veren” ayrımını değerlendirirken, işlevsel bir ayırmadan daha önce niyetlerin anlaşılması gereğine, bir anlamda yaşanan olaylardaki siyasal boyuta işaret etmiştir.

Cumhurbaşkanı Sezer ve Anayasa Mahkemesi başta olmak üzere bazı kesimler kavramları çarpıtıyor...erkeğiyle kadınıyla, dindarıyla dinsiziyle, Türkiyle, Kürdüyle hepimizin kullandığı alana müdahale edebilmek için kendi mülki alanlarını genişletiyorlar. Kamusal alanı işgal etmeye, yönetmeye, üzerinde tahakküm kurmaya çalışıyorlar. “Hizmet alan” ve “hizmet veren” ayrımını yapabilmemiz için bunu kavramsal bir çerçeveye oturtmanız gerekir. Bu da kamusal-mülki ayırımıdır (2003b).

Sabah gazetesi yazarlarından Mehmet Barlas'ın eleştiri hedefi de yine devletin “Kemalist-laik” kanadının tutumu olmuştur. Yazar, “kamu”, “kamusal alan”, “kamusallaştırma” kavramları arasında, devletçilik=kamusallaştırma ve demokrasi=özelleştirme denklemlerine dayanarak bir bağlantı kurmuştur. Kemalist-laik tarafın tutumunu tarihsel yorumdan da hareketle, “kanımıza işlenmiş devletçiliğin” göstergesi olarak yorumlayan Barlas, örnek olayları, “sosyal hayatın kamusallaştırılması” girişimi olarak eleştirmiştir.

Hürriyet gazetesi köşe yazarlarının yorumlarına bakıldığında, olayların muhatabı kişileri merkezine alan, Cumhurbaşkanı'nun tavrını destekleyenler, eleştirenler ve arada kalanlar olarak ayrışan üç tutum gözlenmektedir. Cumhurbaşkanı'nun "kamusal alan" ifadesini, mevcut siyasi koşulların dayatmasıyla kullandığını savunanlardan Özdemir İnce, kavramın tanımı konusunda *Cumhuriyet* gazetesinin söylemini desteklemektedir. İnce'ye göre, "cumhuriyet Ak Parti milletvekillerinin bireysel, dinsel inançlarını kendi kamusal alan ve resmi günlerinde dikkate alamaz; dikkate aldığı andan itibaren kendi ipini çeker." Diğer taraftan, İnce'nin tutumunun tam aksine, türban karşıtı uygulamaları eleştiren Cüneyt Ülsever, "bu yıl birdenbire Cumhurbaşkanlığı'na tesettürü sokmamayı akıl eden Cumhurbaşkanı'nun da kafası galiba kamusal alan konusunda oldukça karışık. Bu tür yasaklar ayrımcılıktır; birlikte yaşama sanatına indirilen bir darbedir" eleştirisiyle, aslında telaş içinde ve zaafila hareket eden devlet erkanına dikkat talep eder gibidir.

Oktay Ekşi olayları yorumlamada arada kalmış görünse de, İslamcı söylem ile arasına koyduğu mesafe daha belirgindir. Örneğin Cumhurbaşkanı'nun türbanla ilgili kaygısını paylaşmaktadır, ancak davetiye uygulamasını teknik olarak eleştirmekten de geri durmamaktadır. Yargıtay 4. Ceza Mahkemesi'nin kararını yorumlamada ise, Ekşi'nin "kişinin kendini savunma hakkı" ile "türbanın kasıtlı tuzakları" arasındaki kararsızlığı daha belirginleşmektedir. Benzer türdeki kararsızlığını Ekşi'ye göre daha iyi yöneten Ferai Tınç yazısına, türbanlı konukların Köşk'e alınmamasını açıkça ayrımcılık olarak eleştirmekle başlamakta, ancak devamında türbanlıların orada bulunmaları halinde ortaya çıkacak tablonun, "ne Türkiye'yi ne de kendi gönlünden geçeni" yansıtacağını ifade etmektedir. Tınç'ın söylemindeki kararsızlık kanımca detaylı yorumlanmayı hak etmektedir. Çünkü başörtülü kadınlar konusunda birçok kişinin (çoğunlukla kadınların) deneyimlediğini düşündüğüm bir yeniden sorgulama aşamasına işaret etmektedir. Yazarın kendi "laik" ve "modern" kimliğini de çerçeveyen siyasi alanla hesaplaşmasını içeren naif bir konumdur okuyucuyla paylaşılan.

Evrensel'in yaşanan olaylarla ilgili tutumu "yokluğu" üzerinden betimlenecek kadar siliktir. Hükümet'in uygulamalarına birçok konuda sert eleştiriler yönelten gazetede örnek olayların kendisine neredeyse hiç değinilmemiş; böylece *Evrensel* köşe yazarları kamusal, "kamusal alan" kavramına olmasa bile, yaşanan somut duruma kayıtsız kalmıştır. Öte yandan sıvrılı sayıdaki metinlerde, "kamusal alan"ın tartışılmasında önerilen temel kavramlar diğerlerinde değinilmeyen bir çerçeve sunmaktadır: Sınıf temelli eksene oturtulan tartışma çerçevesinde öne çıkarılan vurgu, "kamusal alan"ın temelde "siyasal mücadele" ile sürekli yeniden yapılanan bir yer olduğudur. Bu alanın niteliğini değerlendirmede, devlet ve demokrasi kaçınılmaz temel kavramlardır ve birbirleriyle ilişkileri/mesafeleri sürekli sorgulanmalıdır (Özgür, 2003).

Periferinin konuyu tartışma biçimine bakıldığında, *Radikal*, *Sabah* ve *Evrensel* gazetelerinde "devlet"ın merkezi eleştiri ve saldırı hedefi olarak yerleştiği görülmektedir. Demokrasi, özgürlük, insan hakları, hak ve hukuk kavramlarını içeren yelpazeyi kısmi ölçülerde sağlayan bu tartışma ortamında, devlete, sivil topluma ait olan "kamusal alan"dan elini çekmesi gerektiği mesajı verilmiştir. Aynı zamanda dolaylı veya doğrudan ifadelerle "kamusal alan"ın çatışmalı dinamiğine dikkat çekilmiştir. Özellikle *Evrensel* gazetesi bu dinamiği "siyasal mücadele" kavramı ile nitelemiştir. Bu gazeteler, "devleti", soyutlama düzleminde bir kavram olarak kullanmış, olayın muhataplarını sınıflayan bir (Kemalist-laik ve islamcı kesim) ayrıştırma ile somutlamamışlardır. *Hürriyet* gazetesi ise siyaset teorisinin kavramlarına genellikle başvurmamış; doğrudan tarafları simgeleyen figürler etrafında tartışma yürütmeye yönelmiştir.

Sonuç: Basında Ortaya Çıkan Kamusal Alan Perspektifi

Örnek olaylarda "kamusal alan" kavramını ilk telaffuz edenin devletin "Kemalist-laik" kanadının olması ve kavramın söylem alanına bu vesileyle taşınmasıyla birlikte, antagonizmanın ta-

rihsel ve olağan tarafları devletin "Kemalist-laik" kanadı ile islamcı söylemin temsilcisi hükümet olarak kendiliğinden yerleşmiştir. "Kemalist-laik" taraf "kamusal alan" kavramını, bir hamle aracına indirgeyerek kullanmış; türban taraftarı hükümetin önünü bu kavramla kesmeyi umut etmiştir. Basında "kamusal alan"ı tartıştıran kavramlar yelpazesi de doğal olarak devletteki Kemalist tarafın söylemine muhalefet eden hükümet taraftarlarından gelmiştir. Çekişmenin asıl tarafları devletin Kemalist kanadı ile hükümetin kendisi olunca, basın köşe yazılarındaki tutumlar da olayın asıl aktörlerine göre saflaşmıştır. Böylece, bu çalışmanın söylemsel olarak merkezi oluşturan kategorisi de (*Cumhuriyet - Yeni Şafak ve Zaman*) devlet içindeki ayrışmaya göre yerleşmiştir.

Bizzat kendisi bir kamusal tartışma mecrası olan basının, "kamusal alan" kavramı ile medya bağlantısını Berkan'ın küçük değişimi haricinde hemen hiç kurmamış olması ilginçtir. Kabaca iki kutuba bölünmüş tartışma ortamında köşe yazarları kamusal, "kamusal alan"ın kavranışı ile kendisi arasında doğrudan bir bağ kurmakta veya araştırmakta eksik kalmış; konumunu tartışma ufku veya platformu içinde görmekten ziyade, öncelikle somut seçenekler içinde, "siyasal tarafını işaret etme" güdüsüyle belirlemiştir. Kemalist söylemin tarafındaki basın ile hükümetin tarafındaki basın arasında bir meydan savaşı olarak yaşanan köşe yazılarında, basın somut olayın ve çekişen aktörlerin çemberine hapsolmüş; "kamusal alan"a ilişkin daha ufuk sağlayıcı değerlendirmeler bu mecrada bir ihtiyaç olarak bile kendini gösterememiştir.

Tartışmalarda "kamusal alan" ağırlıkla mekansal tanımlara kilitlenmiş, mekanların hukuk yoluyla tanımlanması ve düzenlenmesinin sorunu çözeceğine inanılmıştır. Söylemsel çekişmenin merkezinde, liberal usulcü bir öneri olarak "kamusal hizmet alan-kamusal hizmet veren" ayrımı işlevselliği açısından ve uzlaşma noktası olarak yaygın şekilde önerilmiş; bu ayrım üzerine düşünmenin sorunu kavramsal olarak da çözümleyebileceğine inanılmıştır. Bu bağlamda, "kamusal alan"ı mekanlar yanında, ayrıca hukuk/yasa alanının ve terminolojisinin içine yerleştirmeye çalışan

yorumlar, kavramın özgürlük, özgürleşim, siyasal eylem, demokrasi, çoklu kamusalıklar bağlantılarına temas edebilme konusunda silik kalmıştır. Dolayısıyla, siyaset felsefesi içinde, özgürlüklerin sınırlarını genişletmek vurgusuyla, genellikle devletin dışında tartışılabilen kavram, burada tersine, ilk olarak devletin gündeme getirmesiyle de birlikte, "devletin düzenleme olanakları çerçevesinde", hakların ve özgürlüklerin sınırlarını saptamak adına operasyonelleştirilmeye çalışılmıştır.

Devletin içindeki kutuplaşmaya doğrudan eklemelenmemiş olan periferi gazeteleri, bu mesafenin "nefes alanı" sayesinde kavramsal bir açılım sunabilmişlerdir. Fakat konuyu gündemine taşıyan yazılar nicel olarak az olduğu gibi merkezi belirleyen tartışmanın şiddetine ve sağlığına karşı dikkat çeken bir alternatif olamamışlardır.

Basın kamusalındaki tartışmalar, "kamusal alan"da uzlaşım-dan ziyade çatışmayı öne çıkaran siyaset teorisyenlerini doğrulayan bir tablo sunmuştur. Zira "Kemalist-laik" tarafın yanında yer almış olan *Cumhuriyet* gazetesi ve *Hürriyet* gazetesinden bazı yazarlar, kavramı tartışmaya açmayı bütünlü reddetmiş; hukuksal bir düzenleme yapma noktasına "gerilememeye" (çatışmada geri adım atmamaya) çalışmıştır. Bu tutum, Kemalist söyleme karşı uzlaşan tarafların gözünde, devletin bu kanadının çözüm üretmek gibi bir sorumluluğu üstlenmediği, siyasi reflekslerle ve gerekçelerle davrandığı şeklindeki görüşleri haklı çıkarmanın ötesinde bir sonuca yol açmamıştır. Bu çerçevede, hükümet taraftarı söylem "halk" kavramını meşruiyet zemini sağlamada sıklıkla kullanırken, Kemalist söylemin "halk"ı ne dayanak ne referans olarak görmüş olması dikkat çekicidir. Böylece merkezi oluşturan tartışma ortamında ve bunun yanında periferinin "kamusal alan" ile ilgili kavramsal söyleminde, devletin söz konusu uygulamalarının meşru zemini önemli ölçüde zarar görmüştür. Söylemsel çatışmada İslamcı kesim daha güçlü bir pozisyon elde etmiş; kamusal vitrinin penceresi kırılmıştır. Bir anlamda türban taraftarlarının önünü kesme hamlesinin aracı olarak kullanılan kavram beklenmedik şekil-

11
Erdoğan'ın tanımının
özgürlükçü
görünümünün yanlıtlığı
ve kavramsal zaafı
konusunda bir
değerlendirme için
bakınız Özbek, 2004b: 518-
523.

de "Kemalist-laik" söylemin kendisine yönelmiş; onu, insanların hukuksal hak talepleriyle yüzleşmek durumunda bırakmıştır. Zira türban meselesi, kendini "uzlaşma" noktası olarak sunan çözüm önerileriyle ve talebiyle hukukun sınırlarına kadar gelmiştir.

Konuyla ilişkili gelinen noktayı değerlendirebilmek açısından, tartışmayı devam ettiren uygulamalar kısaca hatırlanmalıdır. Tartışmayı yeniden alevlendiren olaylar Nato Zirvesi sırasında yaşanmıştır. Cumhurbaşkanı, Dolmabahçe Sarayı'nda Nato Zirvesi konukları için düzenlediği buluşmaya Başbakan'ın eşini davet etmemiş (27 Haziran 2004), devamında Başbakan'ın aynı mekanda düzenlediği davete de, Emine Erdoğan'ın orada olması nedeniyle katılmamıştır (28 Haziran 2004).

Olayların devamında, "kamusal alan" tanımı veren kamu otoritelerinin sayısı artmıştır. 10 Temmuz 2004'de, YÖK başkanı Erdoğan Teziç, kendi deyişiyile "mekansal değil işlevsel" bir "kamusal alan" tarifi vermiş; özetle "bir parkta polis kontrol yapıyorsa, o anda orası kamusal alan olur" ifadesiyle kavramın "özgürlük" ile bağlantısını tamamen koparmıştır. Bu tanımla Teziç, Dolmabahçe Sarayı'nun işleve göre kamusal olabilirliğini savunmakta, böylece Cumhurbaşkanı'nın Nato Zirvesi davetlerindeki kafa karıştırıcı tutumunu da anlaşılır kılmaktadır. TBMM Başkanı Bülent Arınç, kavramı Anayasa'da görememiş olmanın şaşkınlığını dillendirmiş, bu tür bir sorun varsa şayet, çözüm üretmede "Yasama Organı TBMM" dışında kimsenin yetkili olmadığını savunmuştur. Arınç, bu konuşmanın devamında, "kamusal hizmet alan-kamusal hizmet veren" ayrımını da usul ile düzenlemek üzere önermiştir (15 Temmuz 2004). Gelişmeler Başbakan Tayyip Erdoğan'ı da kavrama ilişkin bir tanım sunmaya getirmiştir. İlginç olan, kamu otoriteleri içinde kavramı, siyaset fel-sefesinin sivil toplum ve özgürlük perspektifleri etrafında tanımlamanın Tayyip Erdoğan'a düşmüş olmasıdır. Erdoğan'a göre "kamusal alan" devlete ait değildir, "tektipin" değil çeşitliliğin olduğu yerdir, tartışmanın yaşanması gereken öncelikli alandır.¹¹ Daha sonra Arınç 15 Temmuz 2004'deki önerisini 15 Kasım 2005'te,

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nden türban aleyhinde çıkan karar üzerine yinelemiştir.

Kamusal alan kavramı, devletin içindeki taraflar arasında türban odaklı çatışmanın konusu olarak güncelliğini sürdürdüğü ölçüde, basın köşe yazılarında da yer bulmaya devam etmektedir. Sonuç olarak kavram etrafındaki tartışmalar henüz türban sorununun olgusal çerçevesinden kurtulup, diğer sivil toplum hareketlerinin çoğul zemini ile ilişki kurabilmiş değildir.

Kaynakça

- Aköz, Emre (2003a). "Özel Alan, Kamusal Alan, Mülki Alan." *Sabah*. 25 Ekim 2003.
- Aköz, Emre (2003b). "Doğrusunu İsterseniz Biraz Kızgınım." *Sabah*. 9 Kasım 2003.
- Alankuş Kural, Sevda (1997). "Türkiye'de Alternatif Kamular/Cemaatler ve İslamık Kadın Kimliği." *Toplum ve Bilim* 72: 5-44.
- Alankuş Kural, Sevda (1995). *Temsili Kamuoyu: Kamusal Alan, Kamusal İletişim, Kamular ve Kamusal Mekan*. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Sonrası Çalışması.
- Altan, Mehmet (2003). "Türbanlıya Ekmek de Vermeyin." *Sabah*. 10 Kasım 2003.
- Arcayürek, Cüneyt (2003). "Saptırılmış Din Özgürlüğünün Arkasına Sığınmak." *Cumhuriyet*. 23 Ekim 2003.
- Arendt, Hannah (1994). *İnsanlık Durumu*. Çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim.
- Barlas, Mehmet (2003). "Temci Pilavı Sevenlere Biz de Onu İkram Ederiz." *Sabah*. 13 Kasım 2003.
- Başyurt, Erhan (2003). "Anneme Çankaya'da Olduğumu Söylemeyin." *Zaman*. 2 Kasım 2003.
- Becerikli, Sema Yıldırım ve Erdal Dağtaş (2000). "Cumartesi Annelerinin Basında Yer Alışı." *Siyasal İletişim*. Süleyman İrvan (der.) içinde. Ankara: G.Ü. İletişim Dergisi Yayınları. 249-261.
- Benhabib, Şeyla (1999a). "Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru." *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. Şeyla Benhabib (der.) içinde. Çev. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel. İstanbul: WALD. 101-139.
- Benhabib, Şeyla (1999b). "Demokratik Moment ve Farklılık Sorunu." *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. Şeyla Benhabib (der.) içinde. Çev. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel. İstanbul: WALD. 11-33.
- Berkan, İsmet (2003). "Hukuksuz Özgürlük Olmaz Ama..." *Radikal*. 11 Kasım 2003.
- Bursalı, Orhan (2003). "Derin Çelişki." *Cumhuriyet*. 23 Ekim 2003.
- Cangöz, İncilay ve Emre Gökalp (2000). "İslamık Medyada Gerçekliğin Kuruluşu." *Siyasal İletişim*. Süleyman İrvan (der.) içinde. Ankara: G.Ü. İletişim Dergisi Yayınları. 169-185.
- Çelik, Nur Betül (2002). "Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem." *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Kemalizm*. Ahmet İnel (der.) içinde. İstanbul: İletişim. 75-92.
- Çetinkaya, Hikmet (2003). "Yoksulluk, Sıkmaşa, CHP." *Cumhuriyet*. 5 Kasım 2003

- Çırakman, Aslı (2002). "Bir Meşruiyet Sorunu Olarak Siyasal Adalet: Rawls ve Höffe." *Liberalizm, Devlet, Hegemonya*. Fuat Keyman (der.) içinde. İstanbul: Everest. 105-147.
- Dahlgren, Peter ve Colin Sparks (1991). *Communication and Citizenship: Journalism and the Public Sphere in the New Media Age*. London: Routledge.
- Dursun, Davut (2003). "'Laiklik' ve 'Kamusal Alan' Üzerinden İktidar Mücadelesi." *Yeni Şafak*. 13 Kasım 2003.
- Ekşi, Oktay (2003). "Bir Gereksiz Mesele Daha." *Hürriyet*. 8 Kasım 2003.
- Eley, Geoff (1992). "Nations, Publics and Political Cultures: Placing Habermas in the 19th Century." *Habermas and the Public Sphere*. Craig Calhoun (der.) içinde. Cambridge: MIT Press. 289-339.
- Erdoğan, Mustafa (2002). "Kamusal Alan ve Hukuk." *Radikal*. 3.12.2002.
- Eriç, Orhan (2003). "Türbanlıların Hik Deyicileri." *Cumhuriyet*. 15 Kasım 2003.
- Fraser, Nancy (1992). "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy." *Habermas and the Public Sphere*. Craig Calhoun (der.) içinde. Cambridge: MIT Press. 109-142.
- Göle, Nilüfer (2000). *İslamın Kamusal Yüzleri: Bir Atölye Çalışması*. İstanbul: Metis.
- Gürbilek, Nurdan (2001). *Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi*. İstanbul: Metis.
- Habermas, Jürgen (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı*. Çev., Mustafa Tüzel. İstanbul: Kabcacı.
- Habermas, Jürgen (1997). *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*. Çev., Tanül Bora ve Mithat Sancar. İstanbul: İletişim.
- Habermas, Jürgen (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: The MIT Press.
- Habermas, Jürgen (1995). "Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale." Çev., Nuran Erol. *Birikim* 70: 62-66.
- İlter, Tuğrul (2000). "Medya'da Fırtına Irmağı ve Akkuyu'nun Çerçevesi." *Siyasal İletişim*. Süleyman İrvan (der.) içinde. Ankara: G.Ü. İletişim Dergisi Yayınları. 119-131.
- İnce, Özdemir (2003). "Cumhuriyet Ayağa Kalk." *Hürriyet*. 25 Ekim 2003.
- Kahraman, Hasan Bülent (2003). "Mekanla Mantık." *Radikal*. 5 Kasım 2003.
- Kejanlıoğlu, Beybin (2003). "The 'Public Sphere' and the 'Problem of Information'." İstanbul: İstanbul Felsefe Kongresi'nde Sunulan Yayınlanmamış Bildiri.
- Kekeç, Ahmet (2003). "Kamusal Alan mı? Kurtarılmış Bölge mi?" *Yeni Şafak*. 4 Kasım 2003.
- Keyman, Fuat (1997). "Kemalizm, Modernite, Gelenek: Türkiye'de Demokratik Açılım Olasılığı." *Toplum ve Bilim* 72: 84-99.
- Koçak, Sevinç ve Kadriye Kalkan (1999). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Korkmaz, Tamer (2003). "Türban Yasağındaki Yüksek Rakımlı Çelişkiler." *Zaman*. 22 Ekim 2003.
- Köker, Eser ve Ülkü Doğanay (2004). "Televizyonda Protesto Görüntüleri: Egemen Haber Söylemlerinde Toplumsal Eylemler." *Kültür ve İletişim* 7(2): 43-72.
- Köker, Levent (1996). "Kimlik Krizinden Meşruluk Krizine: Kemalizm ve Sonrası." *Toplum ve Bilim* 71: 150-165.

- Köker, Levent (1995). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim.
- Kubilay, Çağla (2004). "Türkiye'de Anadillere Yönelik Düzenlemeler ve Kamusal Alan: Anadil ve Resmi Dil Eşitlemesinin Kırılması." *İletişim Araştırmaları* 2(2): 55-86.
- Laclau, Ernesto ve Chantal Mouffe (1992). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*. Çev., Ahmet Kardam ve Doğan Şahiner. İstanbul: Birikim.
- Lewis, Bernard (1992). *İslam'ın Siyasal Söylemi*. Çev., Ünsal Oskay. İstanbul: Cep Kitapları.
- Mahçupyan, Etyen (1998-1999). "Osmanlı'dan Günümüze Parçalı Kamusal Alan ve Siyaset." *Doğu Batı* 5: 21-48.
- Mardin, Şerif (2002). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim.
- Merrill, Lee ve Edward Jay Friedlander (1994). *Modern Mass Media*. New York: Harper Collins College.
- Mouffe, Chantal (1999). "Demokrasi, İktidar ve 'Siyasal Düzen'." *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. Şeyla Benhabib (der.) içinde. Çev., Zeynep Gürata ve Cem Gürsel. İstanbul: WALD. 347-363.
- Özbek, Meral (2004a). "Giriş: Kamusal Alanın Sınırları." *Kamusal Alan*. Meral Özbek (der.) içinde. İstanbul: Hil Yayın. 19-89.
- Özbek, Meral (2004b). "Kamusal Alan Kavramının Kamusallaşması ve Kamu Otoritelerinin Kamusal-Özel Alan Söylemleri." *Kamusal Alan*. Meral Özbek (der.) içinde. İstanbul: Hil Yayın. 515-527.
- Özer, Ömer (2000). "Haberde Egemen Söylemin Yeniden Üretimi: Türk Basınında Türkiye'deki İranlı Muhafızlarla İlgili Haberler." *Kültür ve İletişim* 3(2): 75-97.
- Özgür, Bahadır (2003). "Kamusal Alan Ne Yana Düşer." *Evrensel*, 8 Kasım 2003.
- Rawls, John (2003). *Hakların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması*. Çev., Gül Evrin. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Selçuk, İlhan (2003). "Sezer ile Chirac." *Cumhuriyet*. 23 Ekim 2003
- Sirman, Nükhet (2006). "Türkiye'nin Kamusunda Endişe." *Amargi* 1: 19-21.
- Soner, Şükran (2003). "Geleceğimiz." *Cumhuriyet*. 23 Ekim 2003.
- Taşgetiren, Ahmet (2003a). "Hesap Dökümü." *Yeni Şafak*. 30 Ekim 2003.
- Taşgetiren, Ahmet (2003b). "Hakimin Türbanı Yok Ama." *Yeni Şafak*. 13 Kasım 2003.
- Tınc, Ferai (2003). "Baştan Böyle Dememişti." *Hürriyet*. 26 Ekim 2003.
- Ülsever, Cüneyt (2003). "Demokrasi: Bir Arada Yaşama Sanatı." *Hürriyet*. 25 Ekim 2003.
- Yavuz, Hilmi (2003). "Kamusal Alan ve Hukuk Mantığı." *Zaman*. 16 Kasım 2003.
- Yıldız, İbrahim (2003). "Provokasyon." *Cumhuriyet*. 10 Kasım 2003.
- Yılmaz, Ejder (2001). *Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Yetkin Hukuk Yayınları.

